

A KÖZÉPKORI TEMESVÁR POLGÁRAI ÉS LAKÓI

Egyik előző munkánkban rámutattunk arra, hogy a középkori Temesvár polgáira a korabeli oklevelek a *cives et hospites* kifejezéssel utalnak.¹ Míg a temesvári vendégeket (*hospites de Themeswar*) 1341-ben említi írott forrás először, addig a polgárok (*cives de Temeswar*) a csanádi káptalan 1342. február 9-én kiadott oklevelében bukkannak fel legkorábban. A temesvári polgárok egy különálló csoportja pedig, nevezetesen a kereskedők (*mercatores de nostra civitate Themeswar*), Zsigmond király 1415. január 13-án, illetve Csáki Miklós erdélyi vajda ugyanezen év szeptember 15-én kelt oklevelében szerepelnek első ízben az írott forrásokban.

Név szerint említett temesvári polgárokkal – Mihály fia Bálint és Somlyóinak mondott Vehul (Vecul, esetleg Uthul) személyében – 1361-ben, Erzsébet királynő oklevelében találkozunk legkorábban. A 15. század elejétől aztán egyre több olyan kútfő maradt fenn, amelyben név szerint szerepelnek a temesvári polgárok. Ezekben az esetekben az illető polgár keresztnéve mellett vagy apjának a keresztnévét (*Sebastianus Georgii de Temesuar*) vagy foglalkozásának (*Johannes corrigiator de Themeswar*) a megjelölését olvashatjuk, amihez még hozzákapcsolódhat lakóhelynek a feltüntetése is. Elvértve arra is van példa, hogy a név arra a településre is utal, ahonnan maguk a temesvári polgárok vagy családjuk származott: (*Vehul [Utul?] dictus de Somplijo civis de Themeswar*). Az alábbiakban tételesen felsoroljuk azokat az adatokat, amelyek temesvári polgárok emlékét őrizték meg a középkorból.

¹ István Petrovics: Foreign Ethnic Groups and Urban Development in Medieval Hungary: the Case of Temesvár. *Analele Banatului. Serie nouă. Archeologie-Istorie. V.* Timișoara, 1997. 235–245. Lásd még: István Petrovics: Urban development in the Danube-Tisa-Mureș Region in the Middle Ages. *Analele Banatului: Serie nouă. Archeologie-Istorie IX.* 2001 (Timișoara, 2002). 390–397; István Petrovics: Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary (sajtó alatt).

Gyűjtő/összefoglaló elnevezés

1341. 05. 19. Aradi káptalan	hospites de Themeswar ²
1342. 02. 09. Csanádi káptalan	cives de Temesuar ³
1373. 06. 18. I. Lajos király	iudici, iuratis et civibus ac hospitibus de Temesuar ⁴
1415. 01. 13. Zsigmond király	mercatores de nostra civitate Themeswar ⁵
1487. 10. 02. Mátyás király	cives et inhabitatores civitatis nostre Themeswariensis ⁶
1494. 12. 28. János bártfai káplán	28 külföldön tartózkodó temesvári zarándok (egyházi és világi) Velencében visszafordul a római zarándokútról (Et etiam de Themeswar XXVIII reversi sunt,...) ⁷

Név szerint ismert polgárok, lakosok

1361. 09. 01.	Valentinus filius Michaelis et Vehul (Utul/Vecul?) dictus de Sumplijo cives de Themeswar ⁸
---------------	---

² Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. Másolta és gyűjtötte Pesty Frigyes. A Magyar Tudományos Akadémia Tört. Bizottsága rendeletéből sajtó alá rendezte Ortway Tivadar. I. 1183–1430. Temesvármegye és Temesvárváros története IV. (a továbbiakban: TEMES) Pozsony, 1896. 69–71.

³ Uo. 71.

⁴ Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai levéltár (a továbbiakban: Dl.) 41 906.

⁵ TEMES 493–494.

⁶ Pesty Frigyes temesközi-szörénységi irathagyatéka. (a továbbiakban: PESTY HAGYATÉK) A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kézirattár. MS. 4900.

⁷ Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319–1526. Összeállította Iványi Béla. I. Budapest, 1910. 465. (3167. sz. oklevél). Vö. Csukovits Enikő: Középkori magyar zarándokok. Históriai Könyvtár. Monográfiák 20. Budapest, 2003. 111., 123.

⁸ Petrovics István: Adalékok a középkori Temesvár kereskedelmi kapcsolataihoz. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. (a továbbiakban: AUSZ) CIX. Szeged, 1999. 34.

1390/1398/1402	Michael filius Benedicti olim iudex/civis de Themeswar és testvére (frater) Jacobus [Poztos dicti] ⁹
1405. 08. 30.	Johannes dictus de Jenew és Dyonisius filius Johannis iobagio regalis de Paznad cives de Themeswar ¹⁰
1411. 01. 13.	Johannes corrigiator ¹¹
1424. 10. 20.	Benedictus filius Michaeli Poztos dicti de Themeswar (nobilis vir) ¹²
1429. 08. 27.	Jacobus Zygyig civis de Themeswar ¹³
1440. 10. 04.	Kyes Miklós ¹⁴
1451. 01. 18.	Johannes literatus civis de Themeswar ¹⁵
1458	Dorothea, uxor Emerici institoris de Themeswar, filia iudicis civitatis; ¹⁶ Johannes, sellator de Themeswar (et) filius suus Philipus nomine VIII annorum ¹⁷

⁹ TEMES 185–189., 195–198., 318–323.

¹⁰ Dl. 92 246.

¹¹ TEMES 439.

¹² Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai fényképgyűjtemény (a továbbiakban: Df.) 260 269. Az oklevél szövege kiadva: Adrian Andrei Rusu-Ioan Aurel Pop-Ioan Drăgan: Izvoare privind evul mediu Românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea. (1402–1473). Cluj-Napoca, 1989. 73.

¹³ TEMES 626.

¹⁴ Dl. 36 390., Jakó Zsigmond (szerk.): A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. I. 1289–1556. Budapest, 1990. 277. sz. regeszta.

¹⁵ Dl. 102 523.

¹⁶ Ive Mažuran: Čudesca Ivana Kapistrana. Miracula Ioannis de Capistrano, Ilok A.D. 1460. (Historijski Archiv u Osijeku. Fontes Historiam Essekini et Slavoniae Spectantes 4.) Osijek, 1972. 33.

¹⁷ Uo. 60–61.

1459. 10. 13. Demetrius, filius Georgii Sclavi de Temesvar vel Georgii Thot etatis IX annorum¹⁸
- 1459 Elena uxor Johannis institoris de Temesuar et filius eorum, Ladislaus etate XVIII mensium¹⁹
- Nicholaus Teg de Temesvar²⁰
- Valentinus clericus de Temesvar²¹
- Pellifex in Temesvar²²
1474. 07. 05. Georgius Marazy filius Blasij de eadem Maraz civis civitatis Themeswar²³
1490. 01. 12. Stephanus Magnus de Themeswar
Blasius Pethew de Themeswar
Bartholomeus Besenew de sepedicto Themeswar²⁴
1492. 04. 27. Michael Thorsa civis civitatis Themeswar²⁵
1498. 06. 22. providus Briccius Thot consocius noster²⁶
1507. 03. 17. circumspectus Ladislaus Mezaros civis oppidi Themeswariensis²⁷

¹⁸ Uo. 71.

¹⁹ Uo. 73.

²⁰ Uo. 70.

²¹ Uo. 74.

²² Uo. 74.

²³ Dl. 73 028. Az oklevél szövege kiadva: Pesty Frigyes: A szörényi bánóság és Szörény vármegye története. III. Budapest, 1878. (a továbbiakban: PESTY 1878) 85–86.

²⁴ PESTY HAGYATÉK MS. 4900.

²⁵ Dl. 19 838.

²⁶ Df. 245 532.

²⁷ Dl. 59 966.

1508	Michael juratus civis de Themeswar ²⁸
1500/1510	Temesvári Bodók ²⁹
1520	domina Elizabeth relicta condam Petri Kys de Themeswar ³⁰
1523	Johannes Olaah Nicolaus Zolga Ladislau Matheiji cives civitatis nostre Themesvariensis ³¹
1523. 08. 15.	Michael Thorsa iuratus civis ³²
1523. 10. 31.	Georgius Sarko de Themeswar, Radycz de Themeswar, Woythyn de Themeswar, Paulus Twrkos de Themeswar ³³
1528. 04. 11.	Lucas Warga de dicta Themeswar ³⁴
1537. 02. 02.	Emericus Schneyder, Dionisius Kalmar, Bona Kromer, Andreas Czettenpfennig, Jorg Kyrchner, Sygmund Rwbler ³⁵
1539. 08. 12.	Andreas Nagh de Themeswar ³⁶

²⁸ PESTY HAGYATÉK MS. 4900.

²⁹ Kubinyi András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. Levéltári Közlemények 37 (1966) 266–268.

³⁰ PESTY HAGYATÉK MS. 4900.

³¹ Df. 245 811.

³² Df. 246 160.

³³ Dl. 26 685.

³⁴ Juhász Kálmán: A csanádi székeskáptalan a középkorban. Makó, 1941. 692. sz. regeszta.

³⁵ ARCHÍV MESTA KOŠIC. HER1. fol. 11. r-v. Vö. Petrovics István: Dél-dunántúli és dél-alföldi városok kapcsolata Felső-Magyarországgal a középkorban. In: Csukovits Enikő-Lengyel Tünde (szerk.): Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 35. Budapest, 2005. (a továbbiakban: BÁRTFÁTÓL POZSONYIG) 151., 155.

³⁶ PESTY 1878. 215.

- 1539 Gyura Blassevity de Themeswar
Michael Philippovich de eadem (Themeswar)³⁷
1581. 06. 25. Herceg István főbíró
Olasz Tamás³⁸
1582. 02. 06. Natali di Saracca; Mateo; Crisostomo di Joannis; Toma Matijević; Andrija Cakalić; Gigura Nikolić; Raosav Matković; Vincenzo Mihailović; Bernardo Jelich fia; Marino di Nicolo; Stefano di Jacobo; Đuro Nikolić; Ilija Vlahušić; Jakov Pavlović; Stijepan Martinović; Stijepan Paskojević; Pavao Đurđević; Giorgi di Dimitri; Đura Matijević; Martin Nikolić; Marin Ivanović³⁹
1582. 03. 08. Herceg István főbíró
Herceg Péter (Ungarus)
Simon Mihály fia
Gáspár fia Márton (Ungarus)
Barcouius Tamás
Balomi(?) Péter (Ungarus)
Szabó Tamás (magyar)⁴⁰

A rendelkezésünkre álló nevek több fontos következtetés levonását teszik lehetővé. Az első a Bega-parti város kézműiparával kapcsolatos. Mivel az 1554. évi دفتر, amelytől a legnagyobb segítséget kaphatnánk, máig feldolgozatlan,⁴¹ így a kéz-

³⁷ PESTY HAGYATÉK MS. 4900.

³⁸ Uo. Az eredeti, magyar nyelvű oklevél Nagyszombat (ma: Trnava, Szlovákia) város levéltárában található. Szövege kiadva: BARTFÁTÓL POZSONYIG 156.

³⁹ Eusebius Fermendžin: Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. 925–1752. Zagrabiae, 1892. (Monumenta spectantia Slavorum meridionalium 23.) 320–321. Vö. Petrovics István: Az „igaz hit” pislákoló fényre: a Temesvárott élő raguzai kereskedők levele XIII. Gergely pápához. In: Bibók Károly-Ferincz István-Kocsis Mihály (szerk.): Cirill és Metód példáját követve... Tanulmányok H. Tóth Imre 70. születésnapjára. Szeged, 2002. 403–410. (A levél magyar nyelvű fordítása a 407–408. oldalakon található.)

⁴⁰ Vajay Szabolcs: Temesvár Anjou-kori címere. Levéltári Közlemények 46 (1975) 225–226.

⁴¹ Petrovics István: Módszertani problémák a középkori Temesvár történetének kutatása kapcsán. In: Vonyó József: Várostörténet, helytörténet. Elmélet és módszertan. Tanulmányok Pécs történetéből 14. Pécs, 2003. 148–149.

műipar vonatkozásában szinte kizárólag a fenti névanyag révén tudunk bármiféle megállapítást tenni. Ez a névanyag olyan foglalkozásokról árulkodik, amelyek minden átlagos fejlettségű városban és mezővárosban megtalálhatók voltak: posztós, szíjgyártó, nyerges, szűcs, mészáros, szabó.⁴² A kézművesek mellett – miként ezt az *institor* és a *literatus* kifejezések bizonyítják – kereskedőkkel és diákokkal is találkozunk a középkori Temesváron.

A névanyag révén az is megállapítható, hogy Temesvár polgárai, illetve lakói milyen etnikumhoz tartoztak. A város török kézre kerülése előtt döntő többségben levő magyarok mellett éltek itt szerbek, románok, továbbá Ragusából, illetve annak környékéről való olaszok és szlávok (horvátok?), valamint felbukkan egy besenyő származású személy is.⁴³ Németekkel csupán 1537-ben találkozunk, ám ez különleges esetnek számít, hiszen az ekkor említett polgárokat Kassáról erőszakkal telepítették ide János király emberei.⁴⁴

A névanyag segítségével végezetül arra a kérdésre is választ kapunk, hogy mely településekről költöztek be azok a személyek (esetleg őseik), akiket már Temesvár polgáraiként, illetőleg lakóiként említenek a források. Sajnos, a neveknek csupán egy töredéke alkalmas ilyen jellegű következtetés levonására. Ebből fakadóan mindössze négy esetben tudjuk csak megadni a pontos származási helyet. Ezek a következők: Mezősomlyó (Krassó megye), Jenő (Temes megye), Paznad/Póznád (Temes megye) és Maráz (Temes megye). Egy esetben viszont bonyolultabb a helyzet: az 1490-ben szereplő Besenyő Bertalanról ugyanis csak besenyő származása állítható teljes bizonyossággal. Azt azonban, hogy Bertalan a Csanád megyei Besenyőről (Óbesenyő, ma: Dudeştii Vechi, Románia) vagy a Temesvártól északnyugatra fekvő másik Be-

⁴² Temesvár, Szeged és Pécs középkori kézműiparának összevetésére ld. Petrovics István: Várostörténeti tanulmányok. Fejezetek Szeged, Temesvár és Pécs középkori történetéből. Kéziratoss PhD disszertáció. Szegedi Tudományegyetem. Szeged, 2005. 302–303.

⁴³ Petrovics István: Várostörténeti tanulmányok, i.m. 176–184., 302.; Uő: Magyarok és románok a Duna–Tisza–Maros közben (sajtó alatt).

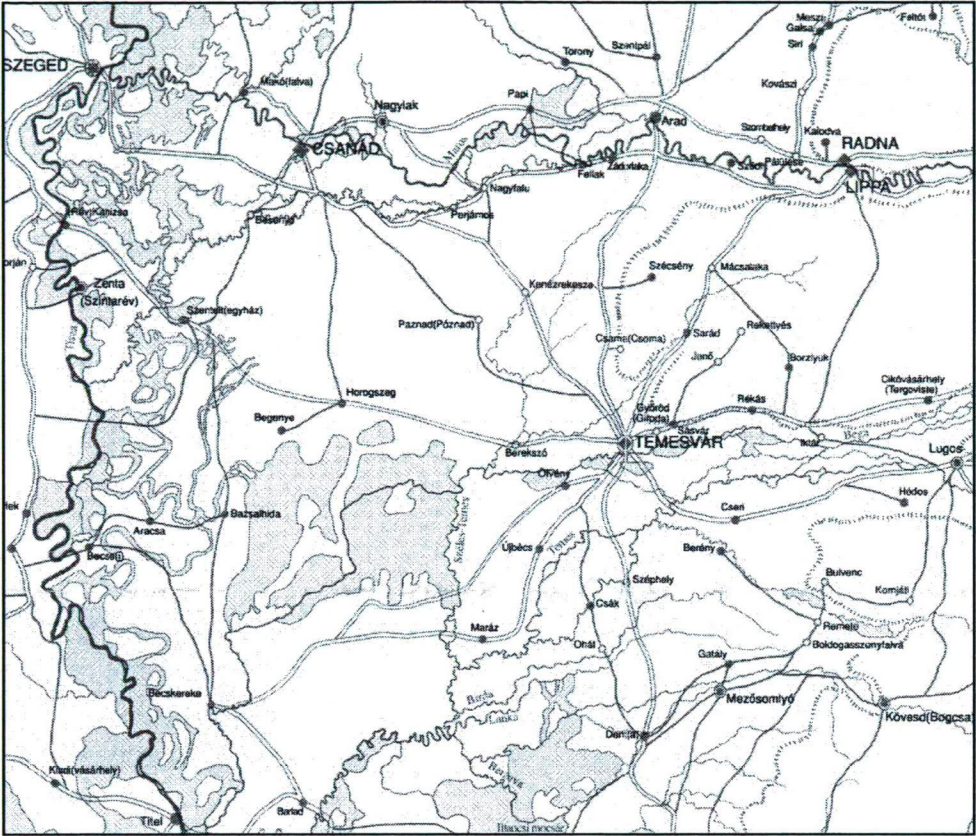
⁴⁴ BÁRTFÁTÓL POZSONYIG 151., 155.

senyő nevű településről (Újbesenyő, ma: Dudeștii Noi, Románia)) költözött-e a Bega-parti városba, közelebbi adatok hiányában, sajnos nem tudjuk megmondani.⁴⁵

A szóban forgó települések közül Jenő, Paznad/Póznád és a Temes megyében fekvő Besenyő a Bega-parti város szűkebb, míg Mezősomlyó, Maráz és a Csanád megyei Besenyő Temesvár tágabb piackörzetén belül található. Az utóbbi három település esete azt bizonyítja, hogy Temesvár gazdasági kisugárzása kétségtelenül érezhető volt abban a régióban, amely a Bega-parti város körül egy hozzávetőleg 40 km sugarú piacgyűrűn belül helyezkedett el. Az is vitathatatlan továbbá, hogy a gazdasági kapcsolatok népmozgást is kiváltottak, s ez egyértelműen Temesvár irányába mutatott. Ez a tény teljes mértékig összhangban van a helyzettel, miszerint a késő középkorban a Duna–Tisza–Maros köz legfejlettebb városa Temesvár volt. Ebből fakadóan – miként a fentiek bizonyítják – a Bega-parti városba előszeretettel költöztek be a környékbeli falvak és oppidumok lakói.⁴⁶

⁴⁵ Mezősomlyóra ld. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest, 1963–1998. (A továbbiakban: ÁMTF) III. 493–494., Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Budapest, 1890–1913. (A továbbiakban: CSÁNKI) II. 97., Engel Pál: A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579). Dél-alföldi Évszázadok. 8. Szeged, 1996. (A továbbiakban: TEMESVÁRI SZANDZSÁK) 118. Jenőre ld. CSÁNKI II. 43., TEMESVÁRI SZANDZSÁK 71. Paznad/Póznádra ld. CSÁNKI II. 56., TEMESVÁRI SZANDZSÁK 109. Marázra ld. CSÁNKI II. 18., TEMESVÁRI SZANDZSÁK 90. A Csanád megyei Besenyőre ld. ÁMTF I. 848–849. A Temes megyei Besenyőre ld. CSÁNKI II. 27., TEMESVÁRI SZANDZSÁK 29–30.

⁴⁶ A Kubinyi András által kidolgozott, a városias jellegű települések centralitási pontjainak számán alapuló, hét kategóriából álló rendszerben Temesvár 33 ponttal a II., Mezősomlyó 13 ponttal az V., Maráz 8 ponttal a VI., Jenő és a Csanád megyei Besenyő 2–2 ponttal, valamint Paznad/Póznád 3 ponttal a VII. kategóriába sorolható. Minderre ld. Kubinyi András: Városfejlődés és vásárhálózat az Alföldön és az Alföld szélén. Dél-alföldi Évszázadok. 14. Szeged, 2000. 62., 71., 76–77., 81., 89–90., 97–98., 100–101. Vö. még Petrovics István: Várostörténeti tanulmányok, i.m. 303.

István Petrovics

The Burghers and Inhabitants of Medieval Temesvár

The author in his study, having examined the different types of written sources, enumerates those persons who appear in the documents as burghers or inhabitants of Temesvár, most significant town in the High and Late Middle Ages of the region bordered by Transylvania and the Rivers Duna, Tisza and Maros. By analysing the personal names preserved in the documents the author primarily tries to identify those localities whence people migrated to Temesvár and became, in most of the cases, burghers of that town. These places (Mezősomlyó, Maráz, Paznad/Póznád, Jenő and Besenyő) were located in a region around Temesvár that was economically dominated by this town.